

לפרשת מסעי – תשע"ד

הצו ההחלטי לא בוצע

יוסף ארגמן

פרשת "מסעי" חותמת את ספר "במדבר". את הפרשה קוראים בבתי הכנסת בתקופת "בין המצרים", בין י"ז בתמוז לבין ט' באב, כדי לחזק ולעודד לבותיהם של ישראל בימי האבלות על החורבן והגלות. הפרשה עוסקת במספר נושאים מרכזיים והעיקריים בהם, בעיניי, הם שנים: האחד - אופן הטיפול באוכלוסיית הארץ בעת הכיבוש; השני - אופן קביעת גבולות ארץ-ישראל. אתמקד כאן בציווי ההורשה.

ההוראות בדבר הורשת הארץ, בה יושבת כבר אוכלוסייה לא יהודית ותיקה, הן חד משמעיות וחדות כתער: "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם ואיבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכותם תאבדו ואת כל במותם תשמידו. "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה" (פסוקים נ"א - נ"ד). בהמשך, מחדד ומפרט הכתוב נקודה זו עוד יותר: "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם, והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה."

מילת המפתח בהוראת כיבוש הארץ היא "והורשתם". על פי רש"י פירוש הביטוי הוא – גירוש. כלומר: על בני ישראל לגרש את יושבי הארץ. רק אז יוכלו להתקיים בה. ובהמשך – "שכים וצנינים" הם קוצים דוקרניים. הכתוב מזהיר את בני ישראל שאם ישאירו את הנוכרים ואת אתרי התפילה שלהם בתחומי ההתנחלות שלהם – עתידים אלה להצר את צעדיהם בעתיד ולהציק להם כקוצים דוקרניים.

על פי מושגי ימינו הוראות ההורשה – הכלולות גם הרס אתרי פולחן ודת - הן אימות ונוראות. במושגי אותם ימים הן היו כמעט מובנות מאליהן: ארץ שכובשים על מנת לשבת בה בבטחה – מפנים מתוכה את כל יושביה עד האחרון שבהם. אם לא כן, ימשיך ויתקיים בין הכובש לנכבש סכסוך עולם נורא ואכזרי. כך נהגו אז כובשי מדינות וממלכות. הם לא רק גירשו את יושבי הארץ אל מעבר לגבול. לעתים הם אף הגלו אותם לארצות רחוקות מאוד, ראה את פרשת גולי בבל ובהיסטוריה הקרובה – הגליית הטטארים והצ'צ'נים על ידי סטלין.

גם בני ישראל נדרשו לעשות כן בעת כיבוש הארץ. האם מילאו השבטים את הצו באופן מלא? כנראה שלא. בלחימה שארכה שבע שנים גורשו או נהרגו רבים מתושבי הארץ, אך לא מעטים מהם נותרו, אם בגלל כוחם ואם בגלל חולשת הכובשים.

אי אפשר שלא להשליך מן הכתוב בפרשתנו על הסכסוך האכזרי והבלתי מסתיים בין עם ישראל במולדתו היום לבין התנועה הלאומית הפלסטינית. הסכסוך הזה החל בשנת 1882, עם הקמת המושבות הראשונות בא"י. המונח "טרנספר" לא היה זר לתנועה הציונית, בעיקר בתחילת דרכה. מאז ימי הרצל העלו מדי פעם מנהיגים ציוניים את הרעיון. בן גוריון וויצמן דברו עליו, בעיקר מאמצע שנות ה-30' כאשר מאות יהודים נהרגו במהלך המרד הערבי ("המאורעות" 1936-1939) שכלל גם הבעות הזדהות מפורשת של ההנהגה הערבית-פלסטינית עם הנאצים. עם זאת, לדברי ההיסטוריונית פרופ' אניטה שפירא, הרעיון לא היה מקובע באידיאולוגיה הציונית. הוא כן היה מושרש מאוד באידיאולוגיה הערבית לגבי היהודים. מבחינתם, לא היה מדובר רק בגירוש היהודים אלא בחיסולם הפיזי ממש.

רעיון ה"טרנספר" צץ ביישוב בדרך כלל כתגובה לפעולות אלימות של הערבים. גם "ועדת פיל" הבריטית, שהגיעה ארצה בעת "המאורעות", צידדה ב-1937 בטרנספר של ערבים

מתוך שטחי המדינה היהודית המוצעת. הרצחנות הערבית, הסירוב לכל הצעה וההתעללות בגופות לוחמים ואזרחים יהודיים, הביאה שוב ושוב את המחשבה על הפרדת כוחות הכרחית.

עם זאת, כפי שמציין ההיסטוריון פרופ' בני מוריס בספרו "1948", מעולם ובשום שלב לא אומץ הטרנספר על ידי התנועה הציונית או גורמיה הרשמיים כמדיניות רשמית, אפילו לא במלחמת "48", כאשר היו גירושים ופינויים שביצע צה"ל במהלך המלחמה בכ-500 כפרים ועיירות של הפלסטינים, במהלכם מצאו עצמם כ-700,000 מערביי ארץ-ישראל כפליטים במדינות ערב השכנות.

ב-16 ביוני 1948 התקיימה ישיבת ממשלה ומשה שרת, אז שר החוץ, אמר: "אילו קם מתוכנו מישהו ואמר שצריך לקום יום אחד ולגרש את כל אלה – כי אז הייתה זו מחשבת טירוף. אך אם הדבר הזה אירע תוך זעזועי מלחמה, מלחמה שהעם הערבי הכריז עלינו, ומתוך מנוסה של הערבים עצמם – הרי זה מאותם השינויים המהפכניים שאחריהם אין ההיסטוריה חוזרת לקדמותה."

אמירה זו סימנה תחילת מדיניות חדשה של ממשלות ישראל שעיקרה: אין נותנים לפליטים לשוב. ואכן, מאז קיץ 1948 הנחה הצבא את מפקדיו למנוע את חזרת הערבים לכפריהם, אם בכוח הנשק ואם על ידי הריסת כפריהם.

בהקשר ההיסטורי של השנים 1948-1949 לא נחשבה מדיניות ישראל בסוגיית הפליטים יוצאת דופן. רק שלוש שנים קודם לכן הסתיימה מלחמת העולם השנייה. היא מצאה מיליונים מאוכלוסיות אויב מגורשים מפולין ומרוסיה ומצ'כוסלובקיה. סיום המלחמה היה כרוך בתנועות אוכלוסין מאסיביות.

ייצוב קו הגבול בין פולין לגרמניה על הנהרות אודר ונייסה היה כרוך בגירוש כ-8,000,000 גרמנים מערבה. שטחים מפולין הועברו לברית-המועצות והפכו חלק מאוקראינה. האוכלוסייה הפולנית גורשה או הסתלקה מהמקום. בצ'כוסלובקיה, בעקבות חוק בנש, גורשו 3,000,000 גרמנים סודטים שנאלצו לעזוב ללא רכושם. סילוקם של גרמנים עוינים, תוך יצירת אחדות אתנית, נחשב כמסקנה המתבקשת מן האסון שריבוי מיעוטים הביא על מדינות האזור.

הנה כי כן, אלו היו הדוגמאות שעמדו מול עיני ההנהגה הישראלית בהחלטותיה ב-1948. ההנחה הייתה זו: הפלסטינים גרמו למלחמה, הם נושאים באחריות ועליהם לשאת בתוצאותיה. הקטנת המיעוט הערבי במדינה היהודית, טוענת אניטה שפירא, נחשבה מעשה המתחייב מן העוינות הפלסטינית הטוטאלית. אין ספק, הפלישה הכול-ערבית שאיימה על היישוב בהשמדה ממש, הקשיחה את לבו כלפי מצוקת הפליטים. היא לא הניחה מרחב לחיבוטים הומניטאריים. אפילו משה שרת, הפייסני שבין ראשי הממשלה, יישר קו עם אישים בולטים שדרשו שלא להתיר שיבה. הוא אמר: "יש לנצל את התופעה הזאת ולהפכה לעובדה."

מנהיגי ישראל טענו, שכשם שגרמניה ופולין קלטו את בני עמם המגורשים, כך על מדינות ערב לנהוג בפלסטינים. הרי גם מדינת ישראל קלטה כ-600 אלף יהודים שגורשו, במקביל, מתוך מדינות ערב, כולם ללא רכוש. ישראל טענה שלמעשה בוצעו "חילופי אוכלוסין", אבל מדינות ערב ראו בתוצאות המלחמה "תאונה" והחלו להתכונן ל"סיבוב השני".

"טרנספר" של ערבים מא"י לא יכול היה להתבצע לפני מלחמת-העצמאות. הסיבות ברורות: השלטון הבריטי ושליטתו באמצעי הלחימה; היות ה"הגנה" כוח בעל אופי מחתרתי והיות היהודים מיעוט מספרי. אבל, לא פחות חשובה לאי ביצועה של מדיניות הפינוי הטוטאלית הייתה, כנראה, העובדה שהיהודים נחשבים "רחמנים בני רחמנים". רתיעתם ממעשים שכאלה אחרי השואה באירופה – הייתה מובנת מעצמה. זאת, על אף שבאותה תקופה ממש באירופה גופא התקיימו, כאמור, אותם "חילופי אוכלוסייה" נרחבים.

במלחמת העצמאות, כאשר הכוח הצבאי של היישוב כבר יכול היה לכפות מציאות דמוגרפית חדשה בארץ, לא הייתה להנהגה הישראלית מדיניות ברורה וחד משמעית

בשאלה כיצד לנהוג בערבים, תושבי מאות הכפרים שנכבשו. בפקודת מבצע "חירם" בזירת הצפון נאמר: "יוצאו תושבי הכפרים שייכבשו". בן גוריון קיווה כי הגליל יהיה ריק, אך הגיגיו לא הפכו לפקודה ברורה ונחרצת. על כן, המפקדים בחזיתות השונות נהגו באוכלוסייה על פי השקפותיהם החברתיות והפוליטיות.

מפקד חזית הצפון, האלוף משה כרמל, איש מחנה הפועלים, שאף גם הוא לראות בעזיבת הערבים אך לא נתן פקודות פינוי חד משמעיות. בני מוריס בדק את ההוראות של כרמל ולא מצא ביניהן את המילה המפורשת "גירוש". מוריס סובר שמצפונו של כרמל הציק לו והוא גם אסר לפגוע פיזית באוכלוסיית הכפרים שנכבשו בגליל. מפקד פלוגה בחטיבה 7 שחייליו הרגו כ-40 כפריים בכפר חולה (הכוח חצה את הגבול ללבנון) נאסר ונדון ל-7 שנות מאסר, אף כי בפועל לא נכלא.

לעומתו, יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח ומשה דיין, בן נהלל שכבשו את רמלה ולוד במסגרת "מבצע דני" (ע"ש מפקד הל"ה שנשלח לעזרת גוש עציון, נפל עם כל אנשיו והתוקפים התעללו בגופותיהם) שלחו כ-50,000 מתושבי הערים הללו לשטחי הגדה המערבית בשיירות ארוכות. תוך כדי כך הרגו לוחמי הפלמ"ח כ-250 נושאי נשק ערבים, בפקוד חיילי הלגיון, שהפתיעו ותקפו אותם בעיר לוד לאחר שכבר נכבשה על ידי חיילי גדוד הפשיטה של דיין. ע"פ אותה מדיניות גירוש נהג אלוף יגאל אלון, גם בהיותו מפקד חזית הדרום. צבאות ערב ולוחמי מיליציות פלסטיניות פעלו בעקביות ולהריסת ישובים יהודיים. כך אירע בגוש עציון וברובע היהודי בירושלים. בישובי גוש עציון הרג הלגיון הירדני למעלה מ-180 מתיישבים ואת הנותרים לקח לשבי קשה. כל תריסר הישובים היהודים שנכבשו על ידי צבא הפלישה הירדני ובהם (בית הערבה, נווה יעקב ועטרות) הסורי (מסדה, שער הגולן ומחניים) והמצרי (כיד מרדכי, ניצנים וכפר דרום) – נהרסו כליל לאחר שהתושבים ברחו, נפלו בשבי או נהרגו.

אילו היו מתגשמות הצהרות המלחמה של המופתי הירושלמי, של מפקד צבא השחרור הפלסטינאי ושל מנהיגי מדינות ערב – אין ספק שכל הארץ הייתה נשטפת בנחלי דם של כל יהודי ארץ-ישראל שמנינם הגיע אז ל-600 אלף איש. אלא שהדברים התגלגלו כך שהחברה הערבית הפלסטינית היא שהתרסקה ועמה גם ראשי מדינות ערב, יוזמי הפלישה. עם זאת, גם השאיפה היהודית הנסתרת, בעיקרה, למצוא את הארץ ריקה מערבים – כמצופה בפרשת מסעי - לא התגשמה. יש יאמרו שזו הייתה "הבכייה לדורות" האמיתית. ואכן, המציאות הדמוגרפית בישראל של היום משקפת היטב את תוצאות אותה מדיניות יהודית בלתי החלטית בנושא הערבי בגליל של שנת '48. חבל ארץ זה ספוג באוכלוסייה פלסטינית צפופה, בעשרות כפרים. ניסיונות לייחד את הגליל באמצעות הקמת מצפים, כמעט לא מורגשים. כיום מדיניות הייחוד בלתי ניתנת למימוש מסיבות פוליטיות ומשפטיות. הגליל הוא חבל ארץ שהדומיננטיות הערבית בו מורגשת יותר ויותר. מספר הערבים בו גדול פי שלושה ממספר היהודים. הגליל אף משמש כמוקד מרכזי בהפגנות "יום האדמה" ו"הנכבה" ובמעשי אלימות נגד יהודים. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, בראשות השייח ראאד סלאח, הוא המוביל את הגישה המוקצנת נגד מדינת ישראל. מצטרפת אליו ועדת המעקב של ראשי הרשויות הערביות, שמרכזת בגליל. כאשר ידרשו ערביי ישראל אוטונומיה לכפריהם, הגליל יהיה מן הסתם חבל הארץ הראשון שעלול לזכות בה, והארגונים שבחסות "הקרן החדשה" ייתכן שאף יעזרו בכך. לא לחינם שלח ארגון "זוכרות" מכתב ליו"ר "הקרן הקיימת" אפי שטנצלר, ודרש להציב שלט זיכרון ליד כל כפר פלסטיני שחרב...